

Konspirasjonsteorier bygger ikke samfunn

Notat i Skaperkraftprosjektet Sannhet 2.0
November 2020
Bjørn Are Davidsen

Konspirasjonsteorier bygger ikke samfunn

Dette notatet handler ikke om de morsomme konspirasjonsteoriene, men om de farlige. Eller, sagt på en annen måte: De fleste.

Ja, konspirasjonsteorier kan være festlige. De mangler ikke underholdningsverdi, frivillig eller ufrivillig. Men de bygger ikke samfunn. De sprer seg som virus og svekker våre sosiale immunsystemer. Grunnen er ikke bare at enkelte teorier kan være skadelige, men at så mange springer ut av og forsterker et univers av frykt, mistenksomhet og fiendebilder.

I et slikt paranoid univers frister det ikke å gå inn i vanlige politisk virksomhet for å skape bedre samfunn. Tvert imot bidrar teoriene til mindre deltakelse i samfunnsdebatten, til økt hat mot utgrupper og mer aksept for vold. Det blir ingen god sirkel når de også fører til at flere blir sinte, fortvilte og faller utenfor.¹

Dette notatet forsøker dermed å besvare noen sentrale spørsmål: Hva er en konspirasjonsteori? Hvorfor kommer det så mange av dem – akkurat nå? Eller bare snakkes det mer om dem? Hvordan kan de motarbeides?

Men først: Hva ligger bak troen på konspirasjoner? Hva er drivkreftene?

Mye handler om vår biologi – om vaksomhet og mønstergjenkjennelse. Skal jeg overleve farer, må jeg passe på. Hva lurar i skyggene? Hvorfor ble det plutselig så stille? Det gjelder å være årvåken.

I dag gjemmer det seg ikke så mange tigere i buskene bak huset. Men jeg er ikke dermed kvitt vaksomheten. Faren kan til og med være motsatt. Jeg kan se skygger ved høylys dag. Skjer det noe stort eller dramatisk, er det ikke rart om jeg blir usikker eller sint. Hvem står egentlig bak? Hvorfor bygges stadig nye mobilnett som 5G? Hvorfor mister jeg jobben til utlendinger? Hvorfor hører ingen politikere på meg? Hvorfor så mye urettferdighet i verden uten at noen gjør noe?

Hva ligger bak Covid-19, og nedstengingen av samfunnet? Hva skjer *egentlig* når verdensledere møtes? Hvorfor får Trump så mye kritikk? Hvorfor sensureres noen på Facebook og YouTube?

Kan vi virkelig stole på de offisielle forklaringene? Hvem tjener på dem? Hvor mye overvåkes jeg?

¹ NTNU-professor Asbjørn Dyrendal viser til forskning på dette i et intervju i *TIDSSKRIFT FOR NORSK PSYKOLOGFORENING*, 11/2020, <https://psykologtidsskriftet.no/node/22716/pdf>

Maktesløshet og kontroll

Hvem har ikke følt seg maktesløs overfor endringer? Når noe skjer så fort at jeg ikke klarer å henge med. Mister kontrollen. Og ingen hører på meg når jeg klager.

Hvor mye og hvem som rammes av dette varierer. Troen på konspirasjonsteorier svekkes med utdannelse, intelligens og evnen til analytisk tenkning. Tilhører jeg en gruppe med høy tillit og er godt integrert, tror jeg mindre på konspirasjoner. Det motsatte er tilfelle om jeg faller utenfor, har lavere status og påvirkningsmulighet.

Konspirasjonsteorier er besnærende. Man får hjelp til å se hva som er bak nyhetene. De er ikke tilfeldigheter, men styrt. Noen trekker i trådene. Tjener på hendelsene.

Vi ser dette spesielt i samfunn med for lite likhet, åpenhet og medbestemmelse. Behovet for teoriene er sterkere når tilliten til myndigheter er liten. Konspirasjonsteorier legitimerer makten, de styrker samholdet ved å identifisere fiendebilder. Diktatorer og populistere vet å spille på dette. Politiske motstandere eller naboland konspirerer. Det gjelder å slå til først.

Konspirasjonsteorier får tingene til å henge sammen, puslespillet går opp. Jeg ser endelig lyset og får en brennende trang til å dele med dem som er i mørket.

Slike aha-opplevelser er vanskelige å bli kvitt. For noen blir de en mani. Jeg tror ikke bare på én bestemt teori, det meste blir en konspirasjon! Tenker jeg først at angrepet mot World Trade Center 9/11 i 2001 var en konspirasjon, er det lettere å tro at månelandingen var det. Og Covid-19.

Styrt av makten bak makten - *Deep state* - eller grupper jeg ikke liker.

Endrer seg over tid

Siden teoriene springer ut av samfunnsendringer, byttes de ut over tid. Blant noen kristne handlet på 1980-tallet mye om baklengsbudskap i musikk. Det kom bøker om dyrets merke - 666 - i strekkoder. Det var planer om å overvåke oss via fiberkabler med linser inn i stua. Media fortalte om satanistiske sekter som ofret barn.

9/11 ga grobunn for konspirasjonsteorier om muslimer og amerikanske myndigheter. For 15 år siden kom en bølge påstander om den skjulte historien om Jesus og kirken, ikke minst med *Da Vinci-koden*.

Enkelte konspirasjonsteorier forsterkes av noen tolkninger av Bibelen. Tegnene er tydelige. Vi er manipulert av onde krefter. Myndighetene har valgt Satan. Antikrist brukes som apologetikk.

Uansett er tanken at vi – ikke minst jeg - er undertrykt av de andre. De som styrer og bestemmer i det skjulte – eller høyst åpent, bare man ser med de rette brillene. Rike, muslimer, jøder, illuminatus, russere, kineserne, feminister - eller hvite menn over 50 – eller en kombinasjon. At noen av disse gruppene selv fremstår som undertrykte, er akkurat hva vi kunne vente, om de prøver å manipulere oss!

Hva er en konspirasjonsteori?

Konspirasjoner finnes, særlig små. Mange forbereder en overraskelse på jobben eller hjemme, når noen har bursdag. Noen rotter seg sammen for å sverte en politiker. Planlegger å drepe en mafiaboss.

Man trenger dermed ikke være mindre begavet eller mislykket for å tro på en konspirasjon. Tvert imot er det ganske normalt og kan være nyttig. Skal jeg fungere i et samfunn, er det viktig å forstå at det finnes ulike politiske eller økonomiske interesser og at noen står i motsetning til mine. Skal jeg få innflytelse, må jeg samarbeide med andre – og forstå at andre kan samarbeide mot mine interesser. Men dette er altså *små* konspirasjoner.

Et kjennetegn på det vi normalt snakker om når vi bruker ordet *konspirasjonsteori*, er imidlertid en *stor* («grandios») forklaring på mange ting i verden. Mektige grupper har en skjult agenda for nasjonale politikere, internasjonal økonomi, noen også for hele historiens gang. De eier eller kontrollerer media. De starter, styrer og utnytter kriger, religioner, ideologier og pandemier.

Men nettopp det bør få deg til å stusse. Kan slike store konspirasjoner virkelig lykkes? For i praksis vil nettopp størrelsen være et problem. Dess mer omfattende og kompleks, dess flere involvert over lenger tid, jo mindre sannsynlig at konspirasjonen kan holdes hemmelig. Skal den lykkes, kreves høy intelligens og nøye kontroll over planer og detaljer – i årevis. Men dess mer nøye og intelligente de involverte er, dess mer vet de at dette vil bli oppdaget.

Siden det opplagt finnes ulike former for skjult samarbeid i næringsliv eller politikk, tenker vi på noe mer med «konspirasjonsteori» i dette notatet. Kort sagt handler det om svært spekulative teorier om store sammensvergelses.

Men er ikke påstander om konspirasjonsteorier noe jeg selv kan tjene på? Ja, å kalle noe for en konspirasjonsteori, kan bli en hersketeknikk. I stedet for å vise logiske, historiske eller vitenskapelige feil, stempler jeg en mening og tror jeg er i mål.

Og det kan være fristende. For det er en jobb å avsløre konspirasjonsteorier. De bygger sjelden på opplagte fakta. Mye handler om skjulte eller indirekte antydninger. Dokumentert i til dels lange videoer på underlige nettsider.

Dermed tas noen ganger nettopp mangelen på bevis som et tegn på at teorien stemmer: Ja, det viser hvor mektige de faktisk er. Det samme gjelder kritikk: Kritiserer du teorien, er du en del av konspirasjonen.

Skal vi vise at en bestemt konspirasjonsteori er feil og motvirke mer generelt konspiratoriske måter å tenke på, er det viktig å unngå hersketeknikker. Vi kommer tilbake til det om noen avsnitt.

Hvilke typer teorier finnes?

Konspirasjonsteorier finnes på tre hovedområder.² Noen er knyttet til *enkelthendelser* som Kennedy-drapet eller 9/11. Andre handler om *systemteorier* der f.eks. jøder eller frimurere undergraver samfunn og manipulerer historien, med forferdelige følger, ikke minst i nazi-tyskland. Fortsatt brukes det forfalskede skriftet *Sions vises protokoller* om jødernes angivelig onde planer i antisemittisk propaganda.³

For det tredje har vi det som kalles *superkonspirasjoner*. Det meste er en stor konspirasjon eller svært mange konspirasjoner i et stort og forvirrende komplott.

Mange teorier er varianter av at en global regjering vil fjerne nasjongrensene og gjøre oss til slaver. Jeg ble våren 2020 invitert til en Facebook-gruppe mot regjeringens kriselov under pandemien. Ikke å bli med, ville være som å godta Hitlers fullmaktslover i 1933, de som ga nazistene all makt. Da jeg sa sammenligningen var drøy, fikk jeg høre at ja, men Erna er globalist og sliker planer er ikke gode.

For tiden står selvsagt Covid-19 sentralt. Noen hevder at viruset er laget av USA for å svekke Kina. Andre mener det er en bløff i et forsøk på å stoppe Brexit. At mange blir syke, skyldes stråling fra det nye mobilnettet, 5G. Dør vi ikke av det, gjør vi det når

² Se Asbjørn Dyrendal - <https://snl.no/konspirasjonsteori>

³ Jødehatet eller antisemittismen blant nazistene bygget på at den jødiske «rasen» og «mentaliteten» kontrollerte politikk, økonomi og kulturliv. Ikke bare hadde jødene fått Tyskland til å tape Første verdenskrig, de fortsatte å ødelegge landet innenfra. Planer om et jødisk verdensherredømme fremgikk ikke minst av *Sions vises protokoller*, et verk forfalsket av antisemittiske krefter knyttet til Russland. Dette ble tatt for god fisk i mange kretser, spesielt etter at det kom i store opplag i Europa på 1920-tallet.

vaksinen kommer! Viruset er oppspinn for å få oss til å kjøpe vaksiner - som jødene allerede har klare! Blir vi redde nok, betaler vi hva som helst!

I realiteten er faren motsatt. Tar vi færre vaksiner, reduseres vår immunitet mot epidemier. Konspirasjonsteoriene forsterker ikke bare mistillit, eller kan ende i vold. Færre kan vaske hender. Nekte å ta vaksiner. Lures av kvakksalvere på nett, enten de selger forbønn eller falske medisiner. I stedet for å bremse virusspredningen, forsterkes den. Som i USA der mange republikanere nekter å bruke munnbind.

Hvilke er mest vanlige i dag?

I dag finner vi fortsatt klassiske konspirasjonsteorier om eliten som styrer verden eller at Holocaust ikke skjedde. Samtidig kommer stadig nye teorier. Ikke overraskende gjelder dette spesielt Covid-19.

1. **En hemmelig elite styrer verden**, slik [tredje del av Zeitgeist-filmen populariserte for noen år siden](#). Den ønsker en ny verdensorden der en global regjering vil fjerne grenser og vår frihet. Bak dette står mektige ledere knyttet til Bildenberg-gruppen, illuminati, frimurere eller jøder. Eller [reptiler som kan gjøre seg om til mennesker](#).
2. **USA sto bak 9/11**. Dette fremgår av alle «feil» i offisielle rapporter, slik [Zeitgeist-filmen trekker frem i andre del](#). De samme kreftene manipulere oss rett etter inn i Irak-krigen med bedrag om masseødeleggelsesvåpen i Irak.
3. **Chemtrails**. Vi tror at gift som spres fra fly er vanlige kondensstriper, men [egentlig er dette helseskadelige kjemikaliespor som kan påvirke klima og kontrollere folket](#).
4. **Covid-19-vaksiner er skadelige eller brukes til å implantere nanochipper – dyrets merke**, for å spore og kontrollere befolkningen. [Ingen ringere enn Bill Gates står bak](#).
5. **Holocaust skjedde ikke**. Hitler-Tysklands massive jødedrap i bl.a. gasskamre skjedde ikke. [Utryddelsen av seks millioner jøder er en bløff](#).
6. **Covid-19 er**
 - **Menneskeskapt**. En mektig elite som står bak for å tjene penger på vaksiner.
 - **Et biologisk våpen**, skapt i USA, Russland, Kina, Iran eller Midtøsten.
 - **Leget for å vende oss til å bli styrt** - som i kravet om munnbind som forøvrig ikke virker, men skader oss.
 - **En bløff fra FN for å kontrollere verden** – du kan [lese om disse og andre teorier her](#).

7. **En anonym kilde - QAnon** - hevder at USA i flere tiår har blitt styrt av [en global elite av djeveldyrkere, Hollywood-stjerner og pedofile som driver sexhandel og vil fjerne Trump](#). Som forfører med fake news og hemmer vår frihet. Når de avsløres av Trump i *stormen* som kommer, havner liberale politikere, journalister, Hollywood-eliten og andre venstrevridde i fengsel. Men alt sies ikke i klartekst. Insideren Q (En militær? Trump selv? Et vesen fra en høyere dimensjon?) lekket informasjon for å få deg til å grave etter sannhet. Utfordringen med en slik teori blir ikke mindre hvis man tror den støttes av presidenten. Og at han er med på at jeg stormer politiske bygg.
8. **The Great Reset**. Påstanden er at en global elite startet en [pandemi for å ta over verdensøkonomien, basert på marxistiske teorier](#). Dette vil skje ved at World Economic Forum (WEF) på neste årskonferanse for politikk og næringsliv vil tvinge gjennom en plan for å løse den enorme økonomiske skaden Covid-19 har påført verdenssamfunnet.

Hvordan avslører jeg en konspirasjonsteori?

Kanskje er det største problemet med konspirasjonsteorier i dag ikke at så mange eller kanskje stadig flere tror på dem, men hvor vi finner dem. Det er forskjell på om de støttes av presidenter eller av pøkseselgere. Dess mer gjennomslag blant ledende politikere i Russland og USA, Polen og Ungarn, Kina og Sør-Amerika, jo verre.

Konspirasjonsteorier kan svekke demokratiet og samfunnstilliten, demonisere politiske eller religiøse motstandere og motvirke nasjonalt og internasjonalt samarbeid for å løse reelle utfordringer. De fører ikke noe godt med seg. De pisker opp stemninger og gjør konstruktive politiske samtaler umulige.

Men noen teorier er altså besnærende på mange nivåer. De gir kontroll i en usikker verden. De gjør meg trygg midt i sjokket over å se sammenhengen. Det er godt å være på den rette siden. Jeg har gjennomskuet planen og kan varsle!

Mye handler også om bekreftelse. Det overrasker ikke at noen tror på teorier som støtter ens eget ståsted, politikk eller religion, eller begge deler. Hillary selger barn fra pizzahuset på hjørnet. Trump er styrt av Russland. Endelig forstår jeg hvorfor livet er så mislykket. Hvorfor jeg ikke har jobb. Trang leilighet, ingen kjæreste. Jeg skal vise dem!

Kan vi motvirke slike teorier? Ja, for noen er dette så overfladisk at informasjon hjelper. Kunnskap kommer uansett godt med, enten de handler om 9/11 eller vaksiner – eller hvordan skjelne seriøse fra useriøse kilder.

Men det er verre når fakta bestrides. Eller teoriene er så tett knyttet til identitet, tro eller politisk syn at innvendinger tas som propaganda. Som bekrefter konspirasjonen.

Det er ikke enkelt å overbevise en som tror på teorier som med den største selvfølgelighet støttes i videoer, memer og linker på Facebook og YouTube, eller alternative sider som bitchute.com. Ofte laget av noen uten spesiell relevant bakgrunn eller utdanning. Men som treffer akkurat mine personlige, politiske eller religiøse strenger.

Hvordan bekjemper jeg en konspirasjonsteori?

Å avsløre én konspirasjonsteori er et skritt på veien mot å bekjempe mange. Forstår jeg hva slags tenkning og psykologi som ligge bak én teori, er det lettere å gjennomskue andre.

Jeg har dessverre ikke stor tro på å få mange til å *slutte* å tro på konspirasjonsteorier. Men kan vi redusere antallet som *begynner* å tro på dem, er det en start. For dette er ikke enkelt. Dess lettere det er å begynne å tro på en teori, jo vanskeligere kan det være å slutte å tro på den. Det første mønsteret jeg får i bakhodet sitter som støpt.

Men det kan hjelpe å rekke opp hånden. Å sette lys på teoriene. Tenne motild. Forsøke å danne noen nye mønstre.

Heldigvis er det mange veier til Rom. Det følgende er en liten oversikt over noen slike veier. Skaperkraft kommer tilbake til et mer utførlig notat om dette.

- Skal jeg bekjempe konspirasjonsteorier, hjelper det å forstå *psykologiske mekanismer* bak. Hvorfor begynner noen – f.eks. jeg selv - å tro på en konspirasjon?
- Noen teorier er knyttet til manglende åpenhet i samfunnet. I slike tilfeller er det viktig å styrke åpenheten og demokratiet. Det er nok lettere sagt enn gjort.
- Noen teorier skyldes lav allmennkunnskap. Dermed kan det være viktig både å styrke utdannelsesnivået, og belyse konspirasjonsteorier i undervisningen.
- Andre teorier vokser frem på grunn av lav tillit til ledere og myndigheter. Dette kan ha utviklet seg over lang tid og blitt en nødvendig psykologi for å overleve i urolige eller dysfunksjonelle samfunn. Er mistenksomheten for stor, skal det svært mye til å bekjempe teoriene. I slike tilfeller kreves så gjennomgripende samfunnsendringer, at det kan ta generasjoner motvirke teoriene.
- Vi er alle fristet til å tro på teorier som bekrefter våre politiske eller religiøse standpunkter. Dermed må jeg være ekstra skeptisk når jeg møter slike teorier.

- Mye handler om «vaksine», om å få en generell skepsis til slike teorier og mentaliteten bak. Det hjelper å forstå psykologien bak, å se hvor besnærende de er og hvor enkelt det er å konstruere noen.

Det kan være en god vaksine mot konspirasjonsteorier å se hvor enkelt det er å sette sammen fakta til et mønster. Snakk rolig og med autoritet om noen bygninger og andre detaljer ved et sted du vet litt om (som Asker eller Alta). Spe på med en juicy fortelling om en politiker og lokal kjendis, gjerne med røtter til krigen eller storsamfunnets overkjøring av noe lokalt. Hvorfor støttet Arbeiderpartiet og Høyre dette? Rør rundt i 30 sekunder med bygninger eller severdigheter. Hvorfor er kirken i sentrum bygget akkurat slik? Hva er det de prøver å skjule?

Vaksinen blir ikke dårligere om jeg røper at halvparten av det jeg påsto var bløff eller halvsannheter. Fortell at teorien er for god eller vond til å være sann.

Å lage egne teorier kan åpne noen øyne for hvordan konspirasjonsteorier generelt lages.

Selv om det ikke finnes noen garantert oppskrift som motvirker konspirasjonsteorier, må vi bruke tid til å forstå og snakke om dem.